

UTICAJ VREDNOSNIH ORIJENTACIJA MLADIH SA TERITORIJE BEOGRADA NA STAVOVE O VAKCINACIJI PROTIV VIRUSA KOVID-19

Stefan Mandić^{1*}, Zoran Krstić^{2**}, Stefan Zdravković^{3***}

Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija

Sažetak

Vrednosne orijentacije predstavljaju koherentan skup pojedinačnih vrednosti i određuju ponašanje i stavove društvenih grupa i individua. Više međusobno povezanih vrednosnih orijentacija čine osnovnu strukturu širih ideoloških orijentacija. Osnovni cilj ovog rada je bio da utvrdi kako su vrednosne orijentacije i ideološke orijentacije obrazovanih mladih sa teritorije Beograda uticale na stavove o vakcinaciji protiv virusa kovid-19. Osim osnovnog, postojala su još dva cilja: ispitivanje kakav je uticaj orijentacija obrazovanih mladih sa teritorije Beograda imala na stavove o prirodi virusa kovid-19 i posredno ispitivanje poverenja obrazovanih mladih sa teritorije Beograda u institucije. Osnovne istraživačke pretpostavke rada su bile da su obrazovani mladi sa teritorije Beograda desne orijentacije (narodnjašvo) iskazivali veće nepoverenje u vakcinaciju i smatrali da je kovid-19 nastao veštačkim putem, dok su obrazovani mladi sa teritorije Beograda liberalne orijentacije (srpski liberalizam) iskazivali veće poverenje u vakcinaciju i smatrali da je kovid-19 nastao prirodnim putem, kao i da su mladi većinski iskazivali nepoverenje u institucije tokom pandemije. Osnovni metod istraživanja je bio polustrukturisani dubinski intervju. Rezultati istraživanja su pokazali da su mladi narodnjačkog opredeljenja imali nisko poverenje u zvaničan narativ o kovidu-19 i da su uglavnom odbijali vakcinaciju. Mladi liberalnog usmerenja su takođe uglavnom odbacivali zvanične narative o koronavirusu, ali su iskazivali veću spremnost za vakcinaciju. Istraživanje je takođe ukazalo da je najveći deo obrazovanih mladih tokom pandemija imao nisko poverenje u institucije.

Ključne reči: obrazovani mladi sa teritorije Beograda, vrednosne orijentacije, kovid-19, vakcinacija.

¹ Autor za korespondenciju: stefan.mandic@f.bg.ac.rs

Tekst je deo istraživanja realizovanog u sklopu projekta broj 451-03- 68/2022-14/200163.

Rad citirati kao: Mandić, S., Krstić, Z., Zdravković, S. (2024). Uticaj vrednosnih orijentacija mladih sa teritorije Beograda na stavove o vakcinaciji protiv virusa Kovid-19. *Godišnjak za sociologiju* vol. 20(No 33): 25–42.

* <https://orcid.org/0000-0003-4531-4436>

² ** <https://orcid.org/0009-0007-5579-7263>

³ *** <https://orcid.org/0000-0002-6117-0586>

Uticaj vrednosnih orijentacija mladih sa teritorije Beograda na stavove o vakcinaciji protiv virusa kovid-19

Uvod

Tokom poslednjih nekoliko decenija zabeležen je generalni pad poverenja u globalne institucije. U SAD u institucije je 1958. godine verovalo 74% stanovništva, dok je taj broj 2021. godine iznosio samo 24% (United Nations, 2021). U šezdeset najrazvijenijih zemalja broj stanovnika koji je imao poverenje u institucije je 2006. godine iznosio 46%, dok je u 2019. bio 36%. Globalni pad poverenja u različite oblike nacionalnih i internacionalnih institucija je takođe prisutan među omladinom, te 2021. godine samo 25% američkih milenijalaca (rođenih od 1981. do 1996. godine) iskazuje poverenje u institucije (United Nations, 2021).

Kao i na globalnom nivou i u Srbiji se poverenje u većinu institucija nalazi na niskom nivou. Građani imaju nisko poverenje u medije (18%), nevladine organizacije (19%), sudstvo (23%) itd. (SeCons, 2017, str. 4). Jedine dve institucije sa visokim poverenjem građana Srbije su Vojska Srbije (62%) i SPC (58%) (SeCons, 2017). Takođe, građani imaju mali stepen poverenja u političke institucije, te tek 14% veruje u političke partije, a trećina u institucije predsednika i narodne skupštine (SeCons, 2017, str. 4). Ranija istraživanja pokazuju nizak stepen poverenja građana u institucije, naročito u političke institucije, i tokom prve decenije dvehiljaditih (Slavujević, 2010). Glavni faktori koji određuju poverenje ili nepoverenje u političke institucije su partijska pripadnost građana i karakteristike ličnosti koja vodi institucije, što ukazuje na činjenicu da građani ne vide institucije kao nezavisna i neutralna tela, već kao personifikacije političkih vođa (Bešić, 2011). Interesantan je podatak da je tokom pandemije virusa kovid-19, 49% građana iskazivalo poverenje u zdravstveni sistem (Deutsche Welle, 2021), što je, u odnosu na poverenje u druge institucije, visok procenat, ali ipak nezadovoljavajući, ukoliko se uzme u obzir da preko polovine građanstva ne veruje navedenom sistemu. Nepoverenje u institucije je prisutno među svim starosnim kategorijama. Ipak, među mladima je zabeleženo niže poverenje u institucije nego kod starijih građana, ali i veće poverenje u druge ljude (društveno poverenje) (Drndarević & Protić, 2020).

Pad poverenja se može objasniti pomoću više faktora. Pre svega, još od sedamdesetih godina 20. veka realne najamnine radničke i srednje klase u razvijenim zemljama i najvećem broju zemalja u razvoju se nalaze na istom nivou ili imaju veoma niske stope rasta (Milanović, 2016, 2019; Turper & Aarts, 2015). Zatim, da ekonomski faktori imaju značajan uticaj na pad poverenja u institucije ukazuje i činjenica da je poverenje značajno palo nakon ekonomske krize iz 2007. godine i da mu je u Evropi trebalo gotovo petnaest godina da se popne na stopu od samo 40% (United Nations, 2021). Mnogi autori naglašavaju uticaj ekonomske krize iz 2007. godine na pad poverenja u zvanične političke narative. U prilog ovome govori rast popularnosti populističkih političkih opcija poput Trampa u Americi i Alternative za Nemačku u Nemačkoj, porast populizma u Istočnoj Evropi, Bregzit, itd. (Algan et

al., 2017). Dalje, na pad poverenja verovatno je uticalo i pokretanje različitih ratova od strane velikih sila koje se uglavnom zasnivalo na lažnim tvrdnjama. Pored toga, masovna upotreba interneta i razvitak društvenih mreža su stanovništvu omogućili da lako dolazi do novih izvora informacija, što je povećalo broj narativa alternativnih zvaničnom narativu establišmenta, ali i popularnost različitih oblika teorija zavera (Enders et al., 2021). Pojedina istraživanja pokazuju da je i veći stepen obrazovanja stanovništva uticao na pad poverenja u institucije (Turper & Aarts, 2015). Sa druge strane, određeni autori navode da se poverenje u institucije kreće ciklično kroz nizove uspona i padova i da poverenje u demokratiju nije nužno povezano sa poverenjem u političke institucije, tj. da je uz nisko poverenje u političku elitu moguće i visoko poverenje u demokratske principe (Van der Mer, 2017).

U Srbiji je, osim globalnim trendovima, nisko poverenje u institucije uzrokovano i posebnim društvenim kontekstom koji se odlikuje sledećim preprekama:

„od istorijskog nasleđa slabih demokratskih institucija i vladavine prava, preko sveprisutnih klijentelističkih mreža i zarobljavanja javnih resursa (uključujući i institucije) od strane političke elite, do široko rasprostranjene korupcije i neefikasnosti u pružanju usluga“ (SeCons, 2017, str. 3).

Objašnjenje nepoverenja u globalne institucije se potencijalno može naći u nezadovoljstvu velikog dela stanovništva načinom na koji ekonomske i političke elite vode društva u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, kao i slabljenje uticaja ideoloških matrica preko kojih te elite pravdaju *status kvo*. Opšte nepoverenje u institucije naročito je došlo do izražaja tokom pandemije kovid-19 kao perioda društvene krize. Ono se najpre ogledalo u nespremnosti značajnih delova stanovništva da slušaju savete o poželjnom ponašanju u doba pandemije, odbijanju zvaničnog narativa o nastanku virusa i nespremnosti na vakcinisanje protiv bolesti kovid-19. Uočeni su pokazatelji koji nedvosmisleno svedoče o rastu materijalnih nejednakosti na globalnom nivou za vreme pandemije (Krstić, 2022; Oxfam 2021, 2022). Stoga, osim same pandemije, na pad poverenja je verovatno uticalo i povećanje nejednakosti tokom pandemije. Istraživanja na svetskom nivou su pokazala da je nepoverenje u doba pandemije bilo prisutno u svim generacijama (United Nations, 2021). Ipak, alarmantan je podatak da je nepoverenje u zvanične institucije, upute i narative bilo izraženije među mladima (United Nations, 2021). U ovom radu, stoga, težimo da, preko upotrebe kvalitativnog metoda, sprovedemo istraživanje u kome ćemo donekle ispitati poverenje mladih sa teritorije Beograda u zvaničan narativ o nastanku virusa kovid-19 i spremnost na vakcinaciju i utvrdimo (ne)postojanje poverenja u institucije među mladima sa teritorije Beograda tokom trajanja pandemije u Srbiji. Relevantnost rada se ogleda u težnji da se u širem smislu istraži zašto omladina nema poverenje u institucije tokom društvenih kriza, što potencijalno može da doprinese stvaranju osnova za buduće praktične politike, čiji bi cilj bio povećanje poverenja omladine u institucije.

Teorijski okvir

U procesa socijalizacije pojedinci usvajaju vrednosti i vrednosne orijentacije (klustere vrednosti) koje tokom života bitno utiču na njihove kognitivne stavove, ponašanja i afektivna stanja (Pešić, 2016; 2017). Koje će vrednosti pojedinac slediti uslovljeno je njegovim širim društvenim položajem, te su brojni društveni naučnici ukazivali da misaona stanja i prakse pojedinca zavise od socijalnog habitusa koji formira i reprodukuje ta misaona stanja i prakse (Bourdieu, 1977), da društveno biće određuje društvenu svest (Marks, 1969) itd. Važna činjenica za ovaj rad je da vrednosti presudno određuju stavove pojedinaca o društveno relevantnim temama, te da bitno utiču na način odvijanja njihovog društvenog delovanja (Pešić, 2017). Društveni sukobi između različitih društvenih grupa se često prvo manifestuju kao sukobi različitih vrednosnih orijentacija (LeBaron, 2003). Analizom načina na koji vrednosti utiču na podele po bitnim društvenim pitanjima može se implicitno dobiti i presek opšteg stanja u kojem se nalazi određeno društvo. Stoga je osnovni cilj našeg istraživanja utvrđivanje kako na stavove obrazovanih mladih sa teritorije Beograda o vakcinaciji protiv bolesti kovid-19 i o nastanku koronavirusa utiču različite vrednosne orijentacije i sa njima povezane drugačije ideološke orijentacije. Uslediće definisanje osnovnih teorijskih pojmova na kojima se zasniva naše istraživanje, detaljnije definisanje osnovnih ciljeva istraživanja i postavljanje istraživačkih pitanja i istraživačkih pretpostavki.

Vrednosti predstavljaju:

„relativno stabilne (mada ne i nepromenljive) i opšte karakteristike društvenih grupa kojima se pripisuje poželjnost određenih oblika mišljenja, osećanja i verovanja i kao takve sačinjavaju elemente društvene svesti koji imaju usmeravajuće dejstvo na društveno delanje kolektivnih i individualnih aktera” (Pešić, 2017, str. 75–76).

U ranijim istraživanjima je pokazano da se više pojedinačnih vrednosti na empirijskom nivou grupiše u stabilne klustere vrednosti (vrednosne orijentacije) poput ekonomskog liberalizma/egalitarizma, političkog liberalizma/autoritarizma, patrijarhalnosti/rodnog liberalizma, nacionalizma/anacionalizma itd. (Pešić, 2016, 2017). Vrednosne orijentacije su neodvojive od ideološke orijentacije. Ideološka orijentacije se može definisati kao koherentan pogled na svet ili svetonazor sačinjen od međusobno povezanih skupova pojedinačnih vrednosnih orijentacija. U skladu sa time se ideološka orijentacija može dvostruko odrediti: direktno, tj. samoizjašnjavanjem i indirektno, preko vrednosnih orijentacija ispitanika. Sada će uslediti definicije vrednosnih orijentacija relevantnih za ovaj rad.

Ekonomski liberalizam je definisan kao vrednosna orijentacija „koja zastupa ekonomski individualizam (prihvatanje privatne svojine i individualne odgovornosti), minimalnu ulogu države u ekonomiji, opravdavanje ekonomskih nejednakosti i preduzetnički duh“ (Mandić, 2022, str. 87; Pešić, 2017). Suprotno vrednosno opredeljenje je okarakterisano kao egalitarno-redistributivno. Pod političkim liberalizmom se podrazumeva vrednosna orijentacija „koja zastupa prava i slobodu pojedinca, političko-pravnu jednakost građana, višepartijski sistem i ograničenu vlast“

(Mandić, 2022, str. 87; Pešić, 2017). Suprotno njemu je autoritarno opredeljenje.

Patrijarhalnost je određena kao „vrednosna orijentacija prema kojoj muškarci više vrede od žena i stoga zaslužuju da se nalaze na višim društvenim položajima” (Mandić, 2022, str. 87; Pešić, 2016). Suprotni stavovi dovode do rodno liberalnog opredeljenja. U rodno liberalnom opredeljenju biće odvojena pozicija „klasičnog rodno liberalizma (muškarci i žene kao pravno jednaki imaju iste društvene šanse) od pozicije „novog rodno liberalizma (verovanje u neophodnost postojanja pozitivnih diskriminatornih mera kako bi se poboljšao položaj žena)” (Mandić, 2022, str. 87).

Nacionalizam je definisan kao „subjektivno verovanje u zajedničko poreklo pripadnika jedne zajednice, koje se temelji na običajima, istorijskim sećanjima ili sličnosti u spoljnom izgledu” (Mandić, 2022, str. 87; Pešić, 2016; Veber, 1976). Nacionalizam je određen putem dva parametra: nacionalistički organicizam i nacionalistički ekskluzivizam. Nacionalistički organicizam je „shvatanje da je nacija kulturno i biološko jedinstvo čiji se temelji nalaze u dubokoj prošlosti” (Mandić, 2022, str. 87; Pešić, 2016). Nacionalistički ekskluzivizam je „odnos prema drugim etničkim ili nacionalnim grupama, a može se označiti i kao stepen socijalne distance prema drugim nacionalnim grupama“ (Mandić, 2022, str. 87; Pešić, 2016).

Mladi su definisani kao pripadnici starosne populacije od 18 do 35 godina. Iako najveći broj definicija omladine podrazumeva da se u mlade svrstavaju starosne kohorte od 18 do 24 ili od 18 do 30 godina (u značajnom broju država mladi se određuju kao starosna kategorija između 18 i 35) (United Nations, 2013), mi smo se odlučili za širu definiciju omladine koju smatramo pogodnijom, jer uzima u obzir procese poput produžene adolescencije i produžene mladosti koji se manifestuju kroz sporije ekonomsko osamostaljivanje i sve kasnije zasnivanje porodice.

U Srbiji, kao i u većini ostalih država, prisutne su dve bazične ideologije koje su se formirale tokom 19. veka (Antonić, 2015) i koje se međusobno bore za dominantan status. Iako se u okviru građanstva mogu naći i ostali oblici ideologija, sledeće dve ideologije su najuticajnije i najznačajnije, kako zbog svoje ukorenjenosti u stanovništvu, tako i zbog istorijskog nasleđa.

Prva i najdominantnija ideologija je označena kao narodnjaštvo. Njegove početke možemo naći u Narodnoj radikalnoj stranci čiji je vođa bio Nikola Pašić. Ideološki koreni srpskog narodnjaštva su klasični liberalizam i nacionalizam, francuski radikalizam i rusko levičarsko narodnjaštvo 19. veka. Treba napomenuti da se opšti pojam srpskog narodnjaštva, čiji glavni koren je Narodna radikalna stranka, treba razlikovati od „narodnjaka“ prve decenije 20. veka, kako su sebe nazivali ostaci devetnaestovekovne Liberalne stranke (Antonić, 2015; Ković, 2015). Narodnjaštvo se može definisati kao ideološki svetonazor prema kome su niže klase i (srpski) narod glavni nosioci suvereniteta i ispravnog istorijskog kursa kretanja (ili u kontekstu nekih drugih društava, njihovi narodi shvaćeni kao etničke zajednice sa zajedničkim vrednostima (Smith, 2009) i sa dubokim istorijskim korenima (Pešić, 2017)). Političke elite, stoga, ukoliko hoće da vladaju na ispravan način, moraju najpre dobiti plebiscitarnu formalnu ili neformalnu podršku (srpskog) naroda i sprovesti politički kurs u skladu sa istorijskim i političkim interesima većine u okviru (srpskog) naroda (Antonić, 2015; Eatwell & Goodwin, 2018). Narodnjaštvo kao populističku

ideologiju odlikuju egalitarno-redistributivno usmerenje, patrijarhalnost, umereni politički liberalizam, populistički demokratizam i nacionalizam. Savremeniji oblik narodnjaštva podrazumeva i rodni liberalizam (Mandić, 2022).

Drugu, u Srbiji značajno ukorenjenu, ideologiju ćemo nazvati srpskim liberalizmom. Preteče srpskog liberalizma se mogu naći u partijama koje su se suprotstavljale Narodnoj radikalnoj stranci, pre svega u Liberalnoj i Naprednoj stranci (Antonić, 2015). Ipak, za razliku od savremenog, rani srpski liberalizam je, uz elitizam, bio i nacionalistički orijentisan (Ković, 2015). Savremeni srpski liberalizam je svoj najviši filozofski oblik dobio u delu Radomira Konstantinovića pod nazivom „Filozofija palanke“ (Konstantinović, 2004). Osnovni stav ove ideologije je da se srpsko društvo nikada neće razviti i približiti zapadnim „demokratijama“ ukoliko u potpunosti ne prihvati vrednosti koje su dominantne na Zapadu (Perović, 2015; Stojanović, 2010, 2017). Srpski liberalizam se stoga može odrediti kao elitistička ideologija „modernizacije“. Ovu ideologiju karakterišu ekonomski, rodni i politički liberalizam, uz latentni otklon prema demokratiji, kao i anacionalnost. Srpski liberalizam ima i levu varijantu koju odlikuje egalitarno-redistributivno usmerenje (levi liberali) (Mandić, 2022). Iako srpski liberalizam u načelu podržava demokratski poredak, na latentnom nivou nema poverenje u njega, jer smatra da mase ne mogu biti nosioci modernizacijskog procesa zbog svojih retrogradnih vrednosti, već da se modernizacija može postići socijalizacijom masa od strane kulturne i intelektualne elite koja treba da dovede do usvajanja progresivnih vrednosti (Perović, 2015; Stojanović, 2010, 2017). Drugim rečima, u srpskom liberalizmu je odbačena izvorna populistička ideja demokratije kao vladavine siromašne većine i afirmisana ideja o relativno slobodnom smenjivanju demokratskih elita i uspostavljanju podele na racionalne elite i iracionalne mase, kao u delu Karla Manhajma (Čavoški, 1977, str. 144). Brojni autori različitih političkih usmerenja smatraju da su narodnjaštvo i srpski liberalizam dve osnovne ideologije u Srbiji (Antonić, 2015; Perović, 2015; Stojanović, 2010; 2017). Iako je srpski liberalizam manjinska ideologija, on se zbog svoje dugotrajnosti, političkog uticaja i sistematizovanog ideološkog narativa može smatrati, posle narodnjaštva, drugom najznačajnijom ideologijom u Srbiji.

U Srbiji je česta pojava hibridnog opredeljenja koje ima elemente i narodnjaštva i srpskog liberalizma (Mandić, 2022), zbog čega je moguće da takođe bude zastupljeno i među ispitanicima. Takođe, postoji mogućnost da se neki od ispitanika ne mogu podvesti pod osnovnu ideološku dihotomiju karakterističnu za društvo Srbije, već da budu pripadnici drugih ideoloških tradicija (konzervativizam, libertarijanstvo, marksizam, anarhizam, fašizam itd.).

Osnovni cilj našeg istraživanja je da utvrdimo kako na stavove obrazovanih mladih sa teritorije Beograda o vakcinaciji protiv bolesti kovid-19 i o nastanku koronavirusa utiču sledeće vrednosne orijentacije: ekonomski liberalizam, politički liberalizam, patrijarhalnost i nacionalizam. Osim ovih vrednosnih orijentacija, cilj nam je da utvrdimo da li i kako na stavove mladih sa teritorije Beograda utiče njihova ideološka orijentacija – narodnjaštvo i liberalizam. Takođe cilj nam je da utvrdimo kako vrednosne i ideološke orijentacije utiču na (ne)poverenje mladih u institucije tokom pandemije. Ranije izložena teorijska razmatranja navode na pomisao da ide-

ološka i vrednosna usmerenja mladih osoba utiču na oblikovanje njihovih stavova o virusu i vakcinaciji. Naredna dva istraživačka pitanja su postavljena sa namerom da se pomenuta povezanost ispita.

Prvo istraživačko pitanje je kako ideološka i vrednosna usmerenja mladih utiču na njihove stavove o vakcinaciji i prirodi korona virusa. Prva istraživačka pretpostavka (detaljnim određenjem istraživačkih pretpostavki ćemo se pozabaviti u glavi o metodu) proizlazi iz prvog istraživačkog pitanja. Po njoj će obrazovani mladi sa izraženim narodnjaštvom biti manje spremni da prihvate zvanični narativ o virusu kovid-19 i vakcinaciju protiv navedenog virusa. Ovo je pre svega uslovljeno izražajem suverenizmom, antiglobalizmom i nacionalizmom u okviru pomenute ideologije, koji dovode do smanjenog poverenja u globalne institucije i njihove preporuke (Eatwell & Goodwin, 2018). Smanjeno poverenje u globalne institucije u okviru ove ideološke grupe je uzrokovano i njenom većom spremnošću da prihvata narative koji su suprotstavljeni dominantnom narativu, te samim tim i većoj otvorenosti ka teorijama zavere. S obzirom na to da je među narodnjacima česta teza o „odnarođenoj vlasti“, nepoverenje u globalne institucije dovodi do nepoverenja i u značajan deo nacionalnih institucija za koje se često smatra da samo sprovode naloge globalne elite.

Druga istraživačka pretpostavka je takođe vezana za prvo istraživačko pitanje i po njoj će obrazovani mladi sa izraženijim srpskim liberalizmom (liberali i levi liberali) biti spremniji da prihvate zvanični narativ o virusu kovid-19 i vakcinaciju protiv pomenutog virusa. Ovo je uslovljeno pre svega time što je srpski liberalizam kao ideologija „modernizacije“ (Perović, 2015; Stojadinović, 2010, 2017) otvoreniji da prihvati osnovne narative globalnih institucija, naročito onih koji dolaze sa Zapada.

Drugo istraživačko pitanje je da li su mladi imali poverenje u institucije tokom trajanja kovid krize. Treća istraživačka pretpostavka proizilazi iz ovog istraživačkog pitanja. Po njoj će se globalni trend pada poverenja u institucije odraziti i na stavove mladih sa teritorije Beograda (Crta, 2023; SeCons, 2017, United Nations, 2023), te će naše istraživanje pokazati da je poverenje u preporuke i narative institucija tokom kovid krize nisko među obrazovanim mladima u Beogradu. Za razliku od prve dve istraživačke pretpostavke ovu ćemo proveriti na posredan način, koristeći pitanja: „Da li određeni delovi elite imaju političke i ekonomske interese od procesa vakcinacije?“ i „Da li ste pratili upute institucija o poželjnom ponašanju tokom trajanja pandemije?“. Posredno utvrđivanje (ne)postojanja poverenja u institucije zasniva se na sledećem principu: ukoliko mladi odbacuju upute i narative institucija i izražavaju sumnju u motive institucija tokom perioda društvene krize, može se donekle tvrditi da je njihovo opšte poverenje u institucije nisko.

Postoji mogućnost je da je nepoverenje u vakcinaciju i zvaničan narativ o virusu kovid-19 karakteristika čitavog srpskog društva, a ne samo omladine, pre svega zbog specifičnosti srpske transformacije iz socijalizma u kapitalizam koja je dovela do generalno niskog nivoa poverenja građana u institucije (SeCons, 2017; Slavujević, 2010). Takođe, s obzirom na to da je u svakom društvu omladina sklona protivljenju vrednostima starijih generacija, potencijalno neprihvatanje dominantnih narativa o virusu može predstavljati vid mladalačke pobune. Osim mladalačkog bunta na stavov-

ve omladine mogu uticati i šire generacijske razlike. Tako su, na primer, generacije starijih narodnjaka sklonije da glasaju za režimske partije i da imaju veće poverenje u državu (Crta, 2023), zbog čega smo mišljenja da su bili spremniji da se vakcinišu i prihvate zvaničan narativ o virusu kovid-19. Sa druge, strane mlađa populacija manje veruje u institucije i češće glasa za opozicione stranke (Crta, 2023) (u slučaju mladih narodnjaka najverovatnije za nacionalističku opoziciju), te stoga pretpostavljamo da iskazuju manje poverenje u zvanične narative i vakcinaciju. Takođe, stariji narodnjaci i starija populacija uopšteno su iz većeg straha za svoje zdravstveno stanje bili spremniji da se vakcinišu. Uz prethodno navođenje drugih faktora koji mogu usloviti stavove omladine (opšte karakteristike društva, generacijske razlike) u ovom istraživanju će se poći od pretpostavke da ideologija i vrednosti mladih najviše utiču na njihove stavove o virusu kovid-19 i vakcinaciji.

Metod

Istraživanje se zasnivalo na korišćenju polustrukturisanog dubinskog intervjua. Dubinski intervjui su „posebna vrsta razgovora između istraživača i ispitanika koji zahteva aktivno postavljanje pitanja i slušanje” (Hesse-Biber, 2016, str. 128). Dubinski intervjui je „poduhvat stvaranja smisla koji se započinje kao partnerstvo između anketara i njihovog učesnika” (Hesse-Biber, 2016, str. 128). Polustrukturisani dubinski intervjui se oslanjaju „na određeni set pitanja i pokušavaju usmeriti razgovor, donekle fleksibilno, na ta pitanja” (Hesse-Biber, 2016, str. 128). Sa druge strane, „polustrukturirani intervjui omogućavaju pojedinačnim učesnicima određenu slobodu i prostor da govore o onome što je njima zanimljivo ili važno“ (Hesse-Biber, 2016, str. 128). Smatramo da je polustrukturisani dubinski intervjui adekvatan metod za potrebe našeg rada zato što ispitanicima daje mogućnost da ne budu vremenski ograničeni pri davanju odgovora, kao i da odgovaraju na spontaniji način u kojem će nijansiranosti njihovog mišljenja doći do izražaja.

U društvenim naukama postoji debata da li se pri kvalitativnom istraživačkom pristupu (u koje spada i dubinski intervjui) mogu uspostavljati jasni istraživački ciljevi i proveravati naučne hipoteze, pre svega zbog činjenice da kvalitativna istraživanja nisu reprezentativna i (prema pojedinim sociolozima) nisu adekvatna za dalja teorijska uopštavanja. Brojni autori imaju stav da je teorijska generalizacija u kvalitativnim istraživanjima moguća ukoliko je kvalitet osnovnog istraživanja zadovoljavajući (Geertz, 1973; LeCompte & Goetz, 1982; Lincoln & Guba, 1985, Mitchell, 1983). Autori poput Pejna (Geoff Payne) i Vilijamsa (Malcoms Williams) smatraju da je u kvalitativnim istraživanjima moguća „umerena generalizacija“ (*moderatum generalization*) koja ima „hipotetički karakter ... kao proverljiva propozicija koja bi mogla biti potvrđena ili opovrgnuta daljim dokazima“ (Payne & Williams, 2005). Stoga će se i u ovom radu upotrebom kvalitativnog metoda načiniti pokušaj da se dođe do delimične „umerene generalizacije“ o uticaju vrednosti na stavove mladih o pitanjima vezanim za pandemiju virusa kovid-19.

Brojni autori ističu da upotreba naučnih hipoteza u kvalitativnim istraživanjima može biti donekle ili u potpunosti heuristički korisna (Chigbu, 2019; Malterud

et al., 1999; Malterud, 2001; Flyvbjerg, 2006; Sullivan & Sargeant, 2011). Ipak, budući da smo stava da kvalitativna istraživanja ne mogu biti u potpunosti uopštavajućeg karaktera, istraživanje nam se zasniva na upotrebi istraživačkih pitanja i istraživačkih pretpostavki sa osnovnim ciljem stvaranja „umerene generalizacije“ o problemu koji proučavamo. Zbog upotrebe istraživačkih pitanja i pretpostavki koje imaju manje saznanje mogućnosti od naučnih hipoteza povezanih sa uopštavajućim kvantitativnim istraživanjima cilj našeg istraživanja nije dolazak do definitivnih zaključaka, već ispitivanje da li se istraživačke pretpostavke približavaju tačnim ili netačnim iskazima.

Uzorak su činili mladi rođeni na teritoriji Beograda od 18 do 35 godina koji su studirali ili aktivno studiraju na Univerzitetu u Beogradu. Ispitanici i ispitanice su pohađali ili završili različite fakultete, te među intervjuisanima ima predstavnika kako društveno-humanističkih, tako i prirodnih i tehničkih obrazovnih profila. Obrazovana omladina je uzeta kao osnov uzorka prvenstveno da bi se isključio uticaj različitih nivoa obrazovanja na odgovore (Pew Reaserch Center, 2016). Takođe, omladina ovog stepena obrazovanja učestalije prihvata naučne argumente o prirodi koronavirusa i ciljevima vakcinacije (Miller, 2021).

Ispitanici i ispitanice su bili samo oni obrazovani mladi koji su rođeni na teritoriji Beograda. Ukupno je sprovedeno trideset dubinskih intervjuua u periodu između septembra 2022. i aprila 2023. godine, a među intevjuisanima je bilo petnaest pripadnika muškog i petnaest pripadnica ženskog pola. Ograničavajući se samo na obrazovane mlade sa teritorije Beograda i uzimajući podjednak broj muškaraca i žena, težili smo da isključimo uticaj pola, obrazovanja i mesta stanovanja na odgovore ispitanika i na taj način pokušamo da ostvarimo mogućnost delimičnog (umerenog) uopštavanja na osnovu dobijenih podataka. Imajući u vidu da je u pitanju istraživanje kvalitativnog tipa, podaci se ne mogu koristiti za donošenje čistih generalizacija o stavovima mladih sa teritorije Beograda prema vakcinaciji, najpre zbog toga što podaci nisu reprezentativni za čitavu populaciju mladih sa teritorije Beograda. Ipak smatramo da istraživanje može da da značajne preliminarne rezultate i bude osnov za buduća istraživanja. Preliminarne rezultate definišemo kao one rezultate koji se mogu upotrebiti za stvaranje „umerene generalizacije“ (Payne & Williams, 2005). Sa ciljem da izvučemo temeljnije zaključke, nalaze ovog istraživanja ćemo uporediti sa dostupnim kvantitativnim podacima. Istraživanje je relevantno jer može dati podatke koji bi bili osnova za stvaranje budućih praktičnih politika čiji bi cilj bio da se poveća poverenje omladine u institucije.

U skladu sa potrebama rada je napravljen instrument kojim su ispitivana uverenja i stavovi učesnika istraživanja po pitanjima političke ideologije, patrijarhalnosti, nacionalizma, ekonomskog i političkog liberalizma, poverenja u globalne institucije, ali i odnosna prema pandemiji virusa kovid-19 i vakcinaciji protiv istog (Mandić, 2022). Prvi i drugi set pitanja se fokusiraju na stavove ispitanika u odnosu na politička i ekonomska pitanja, poput podrške slobodnom tržištu, pravne jednakosti i demokratije. Stavovi ispitanika o rodnoj ravnopravnosti i pozitivnoj diskriminaciji istraživani su trećim setom pitanja. Stavovi prema pojedinim nacionalnim i rasnim grupama i nacionalistički osećaji su obuhvaćeni četvrtim setom pitanja. U petom

setu pitanja se analiziraju političke ideologije ispitanika i njihovo samodeklarisanje. Šestim setom pitanja se istražuju odnosi ispitanika prema kovid-19 pandemiji i potencijalnim uzrocima. Stavovi o vakcinaciji i razlozi za nju ili protiv nje su ispitivani sedmim setom pitanja. Osmi set pitanja bavio se poverenjem ispitanika u globalne/nacionalne institucije, njihovim uputima za ponašanje tokom pandemije, ali i mogućim ekonomskim i političkim interesima povezanim sa masovnom vakcinacijom.

Analiza i diskusija

Podaci do kojih smo došli u istraživanju, a koji se odnose na vrednosno-političke orijentacije obrazovanih mladih, pokazuju da većina ispitanika i ispitanica, njih trinaestoro, pripada kategoriji narodnjaštva, deset ispitanica i ispitanika smo svrstali u kategoriju tzv. hibrida, petoro njih ispunjava kriterijume za kategoriju liberala, od čega dvoje mladih pripada levim liberalima. Bitno je napomenuti da među hibridima ima dosta jakih uticaja kako narodnjaštva, tako i srpskog liberalizma. Iako narodnjaci predstavljaju značajnu većinu među ispitanicima, srpski liberali su jedina druga ideologija koja ima značajniji udeo među ispitanicima (17%). Rezultati istraživanja, dakle, verovatno ukazuju na to da se naša tvrdnja po kojoj su srpski liberali druga najbitnija ideologija približava istinitom iskazu. Pored toga, rezultati istraživanja nam pokazuju da dvoje mladih, u skladu sa njihovim stavovima, treba smatrati marksistima. Iako nismo napravili posebni klasifikacijski okvir za svrstavanje ispitanika u marksiste, ovo dvoje ispitanika smo stavili u navedenu grupu iz dva razloga. Pre svega, sami su se deklarirali kao marksisti. Takođe, imajući u vidu naše poznavanje marksizma, smatrali smo da posedujemo odgovarajuće kompetencije da na osnovu odgovora navedenih ispitanika utvrdimo da je njihovo samoodređenje istinito. Kada je reč o stavovima mladih o prirodi koronavirusa, dvadeset dvoje ističe da je ovaj virus nastao veštačkim putem, petoro zastupa stav da je koronavirus nastao prirodnim putem, a troje mladih je izjavilo da ne zna odgovor na ovo pitanje. Rezultati istraživanja pokazuju da većina mladih, njih sedamnaestoro, iz određenih razloga nije želela da se vakciniše protiv koronavirusa, njih dvanaestoro je istaklo da su primili vakcinu, a jedan ispitanik nije želeo da dâ odgovor na pitanje da li je vakcinisan nekom od dostupnih vakcina.

(Ne)poverenje mladih narodnjaka u vakcinaciju protiv virusa kovid-19 i u zvanične narative o nastanku virusa

Kada je reč o ključnim pretpostavkama našeg istraživanja, možemo konstatovati da se dve, uz već navedene metodološke ograde, pokazuju bliskim tačnim iskazima. Pre svega, naša prva istraživačka pretpostavka da će mladi sa teritorije Beograda desne političke orijentacije, koje smo u istraživanju klasifikovali kao predstavnike narodnjaštva, iskazati veće nepoverenje u vakcinaciju protiv virusa kovid-19, uz sumnju da je virus nastao veštačkim putem, u skladu je sa dobijenim podacima (svih trinaest ispitanika narodnjačkog opredeljenja). Pored saglasnosti o

neprihvatanju vakcinacije, većina mladih narodnjaka daje različita objašnjenja zbog čega je prema njima virus veštački nastao (kroz narative povezane sa teorijama zavera). Tako ispitanik I6 navodi:

„Očigledno je da je rađeno sa ciljem ili je izmišljena ta kriza da bi se sprovele neke stvari... Recimo, da se umanjuju ljudske slobode, da se ljudi uslovljavaju na nešto što ne bi smeli da se uslovljavaju, da se to iskoristilo, jeste definitivno, da su ljudi zatvarani po pet dana, nisu smeli da se prošetaju napolju na vazduhu, što je potpuno sumanuto, da bi ne znam koga štitili... Šta se sve radilo kroz istoriju... Bliži sam mišljenju da je virus veštački pušten kako bi se na neki način odradilo sve ovo što se dan danas radi i što se dešava u svetu... ”

U namerno izazivanje virusa veruje i ispitanik I12:

„Da, sve je to napravljeno veštački da se smanji populacija. Ona jedna milijarda. Možda to treba da se desi, možda je trebalo, nažalost, mora da umre neko. Previše nas je. Ima kroz istoriju, svet držati na jednoj milijardi. Ne možeš toliko ljudi držati, sedam milijardi, nema hrane, Kinezi jure pse i mačke, ne biraju više šta jedu.”

Na pitanje da li je virus nastao veštački, ispitanik I24 odgovara:

„Veštački, jer ako pogledamo informacije koje su sugerisane godinama ranije da će doći do virusa, kao i američka laboratorija koja je prebačena u Kinu, ima tu previše koincidencija, kao i mišljenje doktora koji kažu da je totalno drugačiji virus, plus ja pratim Bila Gejtsa godinama unazad i stalno je pominjao da će se desiti neki virus, a on je najviše ulagao u farmaceutsku industriju. ”

Kao razloge zbog kojih se nisu vakcinisali, ispitanici narodnjačke orijentacije daju raznovrsne odgovore. Ispitanica I22 ističe da vakcina nije ispitana i „da je potrebno da mnogo vremena prođe uz longitudinalno ispitivanje“ da bi bila bezbedna, da su „neki ljudi imali čudne nuspojave posle vakcinacije“ i da je nervira „potenciranje i pritiskanje da se vakcinišemo.“ Ispitanik I7, student medicine, se nije vakcinisao jer je stava „da telo dovoljno dobar imunitet može stvoriti posle preležanog kovid-a i da je u stvari najjači imunitet koji telo stvara, nevezano za kovid, generalno. ”

(Ne)poverenje mladih liberala u vakcinaciju protiv virusa kovid-19 i u zvanične narative o nastanku virusa

U skladu sa navedenim primerima, naša prva istraživačka pretpostavka se približila tačnom iskazu i odgovori ispitanika koji vrednosno gravitiraju ka narodnjaštvu su u opsegu očekivanih, obuhvatajući čak i objašnjenja koja se mogu percipirati kao teorije zavere. Međutim, druga istraživačka pretpostavka je bliža netačnom iskazu. Podrazumevala je da će mladi iz Beograda liberalne političko-vrednosne orijentacije biti spremniji na vakcinaciju protiv virusa kovid-19 i da će smatrati da je virus nastao prirodno. Iako su se liberalni ispitanici češće vakcinisali (četiri od pet ispitanika/ispitanica), i u okviru ove grupe dominirao je narativ da je virus ipak nastao veštačkim putem (tri od pet ispitanika/ispitanica). Tako ispitanica I10 navodi:

„Malo mi je nemoguće da je nastao prirodno. Sve ono što sam pratila, nisam sad preterano pratila srž, ali dovoljno što sam ispratila mi je povezano nekako, previše mi je to slučajno da bude prirodno. Mislim da je to napravljeno pa doneseno ili plasirano u Vuhanu, da bi se možda stavio naglasak na Kinu i vakcinu da bi se fokus skinuo sa nekih drugih stvari.”

Kod ispitanika ove vrednosne orijentacije se moglo primetiti da su, čak i ako su bili stava da je virus veštački stvoren, uzrok ipak pre tražili u geopolitičkim i ekonomskim odnosima, a ne u zaveri jedinstvene transnacionalne globalne elite. Najveća spremnost na prihvatanje vakcinacije i zvaničnog narativa o nastanku koronavirusa je bila zastupljena kod ispitanika i ispitanica leve orijentacije (dvoje levih liberala i dvoje marksista). U prilog tome izdvajamo odgovor ispitanika marksističke orijentacije (I11) koji smatra da je virus nastao prirodno:

„Pa, u principu, zdravstvene organizacije širom sveta su predviđale da će neki virus iz korona sektora biti izazivač neke globalne pandemije. Pretpostavilo se da je to moguće, što znači da sama medicina u ovim situacijama govori da vrlo moguće da neki mutira i pređe sa životinje na ljude i to je prosto sistem i slučajnosti, ali, sa druge strane, potpuno je suludo očekivati da u višemilijardskom globalnom svetu ne dođe do pandemije virusa koji je i pre toga postojao, samo što je korona mnogo medijski i na svaki drugi način praćena. Mi sada imamo i pandemije drugih virusa koje su podjednako opasne.”

Nepoverenje mladih u institucije

Konačno, treća istraživačka pretpostavka, da će mladi sa teritorije grada Beograda, bez obzira na vrednosne orijentacije, iskazivati nepoverenje u nacionalne i globalne institucije, bliska je tačnom iskazu. Nepoverenje se pre svega manifestovalo kao neprihvatanje preporučenih mera za suzbijanje širenja virusa (dvadeset ispitanika/ispitanica). Osim toga, nepoverenje se ogledalo u nespremnosti većine ispitanika da se vakcinišu (dvadeset dvoje ispitanika/ispitanica) i da prihvate zvaničan narativ o prirodi virusa i njegovom nastanku (sedamnaest ispitanika/ispitanica). Takođe, najveća manifestacija nepoverenja bilo je iskazano mišljenje mladih koji žive u Beogradu da određene grupacije imaju ekonomske i političke interese od same pandemije virusa kovid-19. Upravo su ovde mladi iz Beograda ostvarili gotovo potpun konsenzus, nezavisno od svojih vrednosnih orijentacija (dvadeset šest ispitanika/ispitanica). Jedan tipičan odgovor dala je ispitanica hibridnog stanovišta (I13): „Od ratova i pandemija ko profitira? U pandemijama farmaceutske kompanije. U ratovima ko profitira? Države, organizatori. Tako i u ovom slučaju. To je jasno kao dan.“

Poređenje rezultata sa podacima drugih istraživanja u Srbiji

Rezultati našeg istraživanja se značajno poklapaju sa podacima kvantitativnih istraživanja u Srbiji koja su se bavila sličnim temama. Prema istraživanju BiEPAG-a iz 2020. godine 60,6% evroskeptika (građana koji se protive ulasku u EU) smatrale je da je virus nastao veštački. Ovo istraživanje pokazuje i da su građani koji su verovali u teorije zavere imali narušeno poverenje u institucije i iskazivali manju

spremnost da se vakcinišu. Iznenađujući je podatak da je čak 48% evrofila (građana koji podržavaju ulazak u EU) verovalo u teorije zavere. Ipak, kod njih je pokazana veća spremnost na vakcinaciju (BiEPAG, 2020). Nisko poverenje omladine u institucije se može pokazati i putem sledećih podataka: u Srbiji se vakcinisalo 48% stanovništva, ali je postojala znatna razlika u procentu vakcinisanih među različitim generacijama. Dok je broj vakcinisanih među starijima bio izuzetno visok (63,8% za populaciju između 70 i 79 godina), vakcinacija među omladinom je bila niska (samo 5,4% među mladima između 18 i 24 godine, 18,4% za populaciju od 24 do 45 godina) (Ćurčić & Tomić, 2021). Jedno od mogućih objašnjenja slabog stepena vakcinacije među mladima je upravo nisko poverenje u institucije. Nizak nivo poverenja omladine u institucije se može objasniti ne samo ideološkim usmerenjem nego i drugim faktorima. Omladina je slabije pod uticajem starih medija (televizija, novine, radio), a više uključena u svet interneta i društvenih mreža, zbog čega je izloženija teorijama zavere (Enders et al., 2021). Loš ekonomski položaj omladine dovodi takođe do slabog poverenja u institucije (Crta, 2023). Ovo nepoverenje može da se manifestuje kroz političku apatiju i apstinenciju (Crta, 2023) ili kroz politički ekstremizam.

Zaključak

Obrazovani mladi u Beogradu su generalno pokazali slabu zainteresovanost za vakcinaciju protiv virusa kovid-19. Spremnost za vakcinaciju je ipak očekivano veća kod mladih koji su liberalne orijentacije i generalno bliže levoj ideološkoj matrici, dok je manja kod mladih koji su bliže desnom političkom spektru. Takođe, obrazovani mladi sa teritorije Beograda, bez obzira na ideološku orijentaciju, iskazuju sumnju da je virus nastao veštačkim putem, odnosno veruju da je nastao zbog interesa određenih grupacija. Na kraju, rezultati istraživanja ukazuju da obrazovani mladi, bez obzira na ideološke pozicije, imaju nisko poverenje u institucije. Ukoliko je poverenje u zvaničan narativ i vakcinaciju među mladima koji studiraju ili su završili fakultete nisko, može se izneti razumna pretpostavka da je još niži u širim kategorijama omladine.

Rezultati našeg rada daju dobar osnov za neka buduća istraživanja koja bi nam omogućila da steknemo jasniji uvid u razloge za toliko visok nivo nepoverenja u institucije među obrazovanom omladinom. Pretpostavljamo da je ovo poverenje nisko i na nacionalnom i na globalnom nivou zbog činjenice da se svetski kapitalistički poredak nalazi u fazi restrukturiranja, u kojoj nove države zauzimaju pozicije ekonomskih i političkih centara, dok pozicija starih centralnih država slabi (Arrighi, 2007). Restrukturiranje kapitalizma utiče na povećani stepen sukoba između različitih ideoloških diskursa, što dovodi do vrednosne i normativne anomalije i pada poverenja omladine u institucije. Ovaj pad poverenja u institucije je opasan u situacijama društvenih kriza zato što smanjuje sposobnost institucija da rešavaju društvene probleme, što je naročito bilo uočljivo tokom trajanja kovid-19 pandemije. Omladina je kategorija stanovništva sa najvišom stopom nezaposlenosti, malim stopama akumu-

liranog kapitala, standardom koji je ispod standarda njihovih roditelja (Adamczyk, 2020; Cœuré, 2019; Swanson, 2015). Moguće je da je sve lošiji položaj omladine u kapitalizmu koji se restrukturiše uslovio niske stope poverenja mladih u institucije, te time posledično i veću spremnost ka neprihvatanju vakcinacije i zvaničnog narativa o virusu kovid-19.

Na samom kraju rada važno je još jednom napomenuti da je ovo istraživanje kvalitivnog tipa i da je rađeno na malom uzorku, te da se na osnovu njega ne može doći do definitivnih zaključaka o odnosu obrazovanih mladih Beograđana prema vakcinaciji i koronavirusu. Ipak, bitno je istaći i da se rezultati našeg istraživanja značajno poklapaju sa podacima svetskih i domaćih kvantitativnih istraživanja koja su se bavila sličnim temama. Smatramo da se naše istraživanje može shvatiti kao svojevrsno „pilot“ istraživanje, čiji nalazi daju „umerenu generlizaciju“ koja ukazuje na određene tendencije, ali se mora detaljnije proveriti budućim istraživanjima.

Instrument

Niz pitanja koji istražuju stavove i uverenja ispitanika o različitim društvenim i političkim temama su činili instrument ovog istraživanja.

Politički liberalizam: Ispitanici su upitani da li podržavaju pravnu jednakost pojedinaca bez obzira na nacionalnu, seksualnu ili versku orijentaciju i demokratski poredak.

Ekonomski liberalizam: Ispitanici su upitani da li podržavaju mešoviti ekonomski sistem ili slobodno tržište, zatim i da li imaju negativan ili pozitivan emotivni odnos prema kapitalizmu.

Nacionalizam: Ispitanici su upitani da li se osećaju kao pripadnici nacije koju smatraju organskom zajednicom i da li imaju socijalnu distancu prema određenim rasnim ili nacionalnim grupama.

Politička ideologija: Ispitanici su upitani kako se politički deklariraju i putem vrednosnih orijentacija im je bilo potrebno odrediti političku ideologiju (Mandić, 2022).

Stavovi prema kovid-19 pandemiji: Postavljena su pitanja o tome kako ispitanici vide poreklo virusa kovid-19, da li smatraju da je virus prirodno ili veštački nastao i njihovi stavovi o tome ko je i sa kojim ciljem potencijalno stvorio virus.

Stavovi prema vakcinaciji: Ispitanici su razlozi zbog kojih se ispitanici jesu ili nisu vakcinisali, ali i njihov uopšten stav prema vakcinaciji.

Posredno utvrđivanje poverenja u globalne/nacionalne institucije: Ispitanicima su postavljena pitanja da li su poštovali preporuke institucija za suzbijanje pandemije i da li su pojedine institucije, po njihovom mišljenju, imale ekonomske ili političke interese od masovne vakcinacije.

Literatura

- Adamaczyk, A. (09.10.2020). Millennials own less than 5% of all U.S. wealth. *CNBC*. <https://www.cnbc.com/2020/10/09/millennials-own-less-than-5percent-of-all-us-wealth.html>
- Antonić, S. (2015). Demokratija. U M., Ković (Ur.), *Srbi 1903–1914: Istorija ideja* (str. 27–143). Beograd: Clio.
- Arrighi, G. (2007). *Adam Smith in Beijing: Lineages of the 21st Century*. London, New York: Verso Books.
- Bešić, M. (2011). Politički i situacioni prediktori poverenja u institucije. *Godišnjak FPN*, 5(6), 119–148. <https://rfpn.fpn.bg.ac.rs/bitstream/id/170/307.pdf>
- BiEPAG. (2020). *The Suspicious Virus: Conspiracies and COVID19 in the Balkans*. BiEPAG. <https://biEPAG.eu/wp-content/uploads/2021/07/Conspiracies-and-COVID19-in-the-Balkan-English-2.pdf>
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chigbu, U. E. (2019). Visually Hypothesising in Scientific Paper Writing: Confirming and Refuting Qualitative Research Hypotheses Using Diagrams. *Publications* 7(22). DOI:10.3390/publications7010022
- Crta. (2023, February 27). *Stavovi građana Srbije o učešću u demokratskim procesima 2022*. Crta. <https://crta.rs/istrazivanje-stavovi-gradjana-srbije-o-ucescu-u-demokratskim-procesima-2022/>
- Cœuré, B. (13.03.2019). Generation Euro – What Europe can do for you. European Central Bank. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2019/html/ecb.sp190313~65244d26e7.en.html>
- Ćurčić, T., Tomić J. (2021, May 10). *Tok vakcinacije: Pogledajte koliko se ljudi vakcinisalo u vašem mestu*. <https://www.cins.rs/tok-vakcinacije-pogledajte-koliko-se-ljudi-vakcinisalo-u-vasem-mestu/>
- Čavoški, K. (1977). Elite, mase i demokratija u delu Karla Manhajm. U, M. Ranković (Ur.), *Masa u sociološkoj teoriji* (str. 139–194). Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Deutsche Welle (2021, June 18). *Srbija: Zadovoljstvo zdravstvom skočilo, ali i dalje nisko*. <https://www.dw.com/sr/srbija-zadovoljstvo-zdravstvom-skočilo-ali-i-dalje-nisko/a-57946987>
- Drndarević, N., & Protić, S. (2020). Analysis of trust in Serbia: psychological and sociological implications. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 39(1), 7–25. <http://institutecsr.iksi.ac.rs/50/1/drndarevic%2C%20protic.pdf>
- Eatwell, R. & Goodwin, M. (2018). *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. London: Penguin Books.
- Enders, A. M., Uscinski, J. E., Seelig, M., I., Klofstad, C. A., Wutchy, S., Funchion, J. R., Murthi, M. N., Premartane K., & Stoler, J. (2021). The relationship between social media use and beliefs in conspiracy theories and misinformation. *Political Behaviour*, 45(2), 781–804. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09734-6>
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry* 12(2): 219–245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>

- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books Inc.
- Hesse-Biber, S. H. (2016). *The Practice of Qualitative Research*. London: Sage.
- Ković, M. (2015). Liberalizam. U M., Ković (Ur.), *Srbi 1903–1914: Istorija ideja* (str. 153–203). Beograd: Clio.
- Krstić, Z. (2022). Nejednakosti i pandemija bolesti COVID-19: pandemija kao sila koja (ipak) utiče na rast nejednakosti. *Sociološki pregled* 57(4), 1351–1377. <https://doi.org/10.5937/socpreg56-40459>
- LeBaron, M. (2003, July). Culture and Conflict. *Beyond Intractability*. https://www.beyondintractability.org/essay/culture_conflict
- LeCompte, M. & Goetz J. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research* 52(1), 31–60. <https://doi.org/10.3102/00346543052001031>
- Lincoln, Y. & Guba, E. (1985) *Naturalistic Inquiry*. London: Sage.
- Malterud, K. (2001). Qualitative research: Standards, challenges, and guidelines. *Lancet* 358 (9280), 483–488. doi: 10.1016/S0140-6736(01)05627-6
- Malterud, K. & Hollnagel, H. (1999). Encouraging the strengths of women patients: A case study from general practice on empowering dialogues. *Scand. J. Public Health* 27(4): 254–259. <https://doi.org/10.1177/14034948990270040901>
- Mandić, S. (2022). Politički ejdžizam mladih u Srbiji tokom pandemije kovida 19. U S., Dragišić Labaš (Ur.), *Društveni aspekti starenja u doba pandemije kovida 19* (str. 85–102). Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Marks, K. (1969). *Prilog kritici političke ekonomije*. Beograd: Kultura.
- Milanović, B, (2016). *Globalna nejednakost: Novi pristup za doba globalizacije*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Milanović, B. (2019). *Kapitalizam, sam: budućnost sistema koji vlada svetom*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Miller, J. (2021, February 25). *Education is a bigger factor than race in desire for COVID-19 vaccine*. <https://today.usc.edu/education-covid-19-vaccine-safety-ri-sks-usc-study/>
- Mitchell, J. (1983). Case and situational analysis. *Sociological Review*, 31(2), 187–211. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1983.tb00387.x>
- Oxfam (2021). *The Inequality Virus*. Oxford: Oxfam.
- Oxfam (2022). *Inequality kills*. Oxford: Oxfam.
- United Nations (2013). *Definition of Youth*. United Nations. <https://www.un.org/esa/soc-dev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>
- United Nations (2021). *Trust in public institutions: Trends and implications for economic security*. United Nations.
- Payne, G. & Williams, M. (2005). Generalization in qualitative research. *Sociology*, 39(2), 295–314. <https://doi.org/10.1177/0038038505050540>
- Pešić, J. (2016). *Vrednosne orijentacije u post-socijalističkim društvima Srbije i Hrvatske* [doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu]. NaRDuS. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6178>

- Pešić, J. (2016). Vrednosne orijentacije u post-socijalističkim društvima Srbije i Hrvatske. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beograd.
- Pešić, J. (2017). *Promene vrednosnih orijentacija u post-socijalističkim društvima. Srbije i Hrvatske: Politički i ekonomski liberalizam*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Perović, L. (2015). *Dominantna i neželjena elita – Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX – XXI vek)*. Beograd: Dan graf.
- Pew Reaserch Center. (2016, April 26). *A wider ideological gap between more and less educated adults*. <https://www.pewresearch.org/politics/2016/04/26/a-wider-ideological-gap-between-more-and-less-educated-adults/>
- SeConS (2017). *Ka transparentnim i odgovornim institucijama: suzbijanje klijentelizma i unapređenje poverenja građana u institucije*. Beograd: SeConS Grupa za razvojnu inicijativu. <https://secons.net/wp-content/uploads/2022/01/67-publication.pdf>
- Slavujević Z. (2010). Institucije političkog sistema – umesto simboličkog izraza prava građana da vladaju, sredstvo vladavine nad građanima. U S., Mihailović (Ur.), *Kako građani Srbije vide tranziciju* (str. 59–86). Beograd: CeSID/FES/CSSD.
- Smith, A. D. (2009). *Ethno-symbolism and Nationalism: A cultural approach*. London: Routledge.
- Sullivan, G. & Sargeant, J. (2011). Qualities of Qualitative Research: Part I Editorial). *J. Grad. Med. Educ.* 3(4): 449–452. <https://doi.org/10.4300/JGME-D-11-00221.1>
- Stojanović, D. (2010). *Ulje na vodi: Oglеди iz istorije sadašnjosti Srbije*. Beograd: Pešćanik; Čigoja.
- Stojanović, D. (2017). *Populism The Serbian Way*. Beograd: Pešćanik; Čigoja.
- Swanson, A. (03.08.2015). Are today's young people poorer than ever? *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2015/08/are-todays-young-people-poorer-than-ever/>
- Turper, S. & Aarts K. (2015) Political trust and sophistication: Taking measurement seriously. *Social Indicators Research* 130(1), 415–434. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1182-4>
- Van der Meer, T. W. G. (2017). Political trust and the “crisis of democracy”. In W. R., Thompson (Ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Politics* (pp. 1–25). Oxford: Oxford University Press.
- Veber, M. (1976). *Privreda i društvo*. Beograd: Prosveta.

THE INFLUENCE OF THE VALUE ORIENTATIONS OF YOUNG BELGRADE RESIDENTS ON ATTITUDES TOWARD VACCINATION AGAINST THE COVID-19 VIRUS

Stefan Mandić¹, Zoran Krstić², Stefan Zdravković³

¹Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

²Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

³Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

Abstract

Value orientations constitute a coherent set of individual values and determine the behavior and attitudes of social groups and individuals. Multiple interconnected value orientations form the basic structure of broader ideological orientations. The main objective of this study was to determine how the value orientations and ideological orientations of educated young people in the Belgrade area influenced their attitudes toward COVID-19 vaccination. In addition to the primary objective, there were two more goals: examining the impact of the orientations of educated young people in the Belgrade area on their views regarding the nature of COVID-19 and indirectly assessing the trust of educated young people in institutions. The basic research assumptions of the study were that educated youth from the Belgrade area with right-wing political orientations (national populism) exhibited greater distrust in vaccination and believed that COVID-19 was artificially created, while educated youth from the Belgrade area with liberal orientations (Serbian liberalism) showed higher confidence in vaccination and believed that COVID-19 had a natural origin and that the majority of young people expressed distrust in institutions during the pandemic. The primary research method employed was the semi-structured in-depth interview. The research results showed that young people with populist inclinations had low trust in the official COVID-19 narrative and mostly rejected vaccination. Young people with liberal orientations also generally rejected official narratives about the coronavirus but showed greater willingness to get vaccinated. The research also indicated that a significant portion of educated young people had low trust in institutions during the pandemic.

Keywords: educated young Belgrade residents, value orientations, Covid-19, vaccination

RECEIVED: 18.03.2024.

REVISION RECEIVED: 16.06.2024.

ACCEPTED: 17.06.2024.

stefan.mandic@f.bg.ac.rs

krsticz991@gmail.com

stefanbabin97@gmail.com